

Ødegaarde i 1680erne.

Historisk Tidsskrift, Bind 8. række, 4 (1912)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_8rk_0004-PDF/hto_8rk_0004_97856.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=97856>

pdf genereret den : 28/5-2008

Ødegaarde i 1680^{erne}.

En almindelig historisk-statistisk Oversigt.

Af

Henrik Pedersen.

De i det følgende meddelte Tal til Belysning af det Omfang, hvori øde Gods fandtes her i Landet omkring Midten af 80^{erne} i det 17de Aarhundrede, er samlede ved en Gennemgang af Chr. V^s Matrikel, eller som den i Almindelighed benævnes: Matriklen af 1688, idet denne helt igennem indeholder Oplysninger ogsaa om saadanne Ejendomme, som var „øde“. Til en første Forstaaelse af de i det følgende meddelte Tal er det imidlertid nødvendigt med et Par Ord at antyde, hvad der i denne Sammenhæng forstaas ved Gaard, og hvad der maa antages at ligge i Udtrykket øde.

Gaard er i denne Forbindelse en i Matriklen selvstændig opført og skyldsats Ejendom paa mindst een Tønde Hartkorns (Ager- og Engs) Tiliggende. Denne Afgrænsning gælder helt ud for „det samlede Antal“ af Ejendomme og er saa vidt muligt gennemført ogsaa for de under øde Gaarde meddelte Tal. Den er gennemført uden Hensyn til, om en given Ejendom i selve Matriklen var opført som „Gaard“ eller „Hus“.

Denne Fremgangsmaade er fulgt, for det første fordi det er den Grænse, den officielle Statistik har fastslaaet

mellem Gaarde og Huse. Dernæst er Fastsættelsen af en fast Grænse til Dels paatvunget af Materialet selv, Matriklen, idet denne i Virkeligheden ikke helt igennem, for alle Egne af Landet, angiver, hvilke Ejendomme der efter Datidens Opfattelse har været betragtet som Gaarde, og hvilke som Huse. Der gør sig her en tydelig og bestemt Modsætning gældende mellem Egne med udpræget samlet Bebyggelse, Sambosættelse, og Egne med udpræget spredt Bebyggelse, Særbosættelse.

I hosstaaende lille Tabel er det forsøgt at anskueliggøre dette for de to Bosættelsesformer karakteristiske Træk ved to Sogne, et fra Øst-Jylland og et fra Vest-Jylland: Gjerrild Sogn, Nørre Herred, Kalø Amt, og Tvis Sogn, Hammerum Herred, Lundenæs Amt.

Ejendommenes Størrelsesgruppering i et østjydsk og et vestjydsk Sogn.

Ejendommenes Størrelse.	Gjerrild Sogn			Tvis Sogn
	Gjerrild	Emmedsho	Brøndstrup	
over 12 Tdr. Hrtk.	1	"	"	2
11—12 —	"	"	"	"
10—11 —	1	"	"	"
9—10 —	"	"	"	"
8—9 —	"	"	"	"
7—8 —	30	"	"	5
6—7 —	"	4	4	2
5—6 —	"	"	"	5
4—5 —	"	"	"	2
3—4 —	"	"	"	1
2—3 —	"	"	"	9
1—2 —	"	"	"	5
0—1 —	34	3	2	2
Ejendomme ialt . . .	66	7	6	33

I Gjerrild Sogn fandtes (og findes) 3 Byer. Det ses, at Gjerrild By havde en Ejendom paa over 12 Tdr. Hrtk.: den gamle Hovedgaard Sostrup (nu Benzon), som er medtaget her; dernæst er der en Ejendom paa mellem 10—11 Tdr. Hrtk., nemlig Præstegaarden. Derefter følger 30 Ejendomme paa mellem 7—8 Tdr. Hrtk.; i Virkeligheden var alle disse Ejendomme lige store, i det de alle var paa 7 Tdr. 1 Skp. Hrtk. og havde lige Lod i Ager, Græsning og Eng. Endelig følger de 34 Ejendomme paa mellem 0—1 Td. Hrtk. I Sognets to andre, smaa Bebyggelser, Emmedsbo og Brøndstrup, gaar det samme Forhold igen, kun i mindre Maalestok. Her er ganske vist ingen Tvivl om, hvilke Ejendomme der er regnet som Gaarde, og hvilke som Huse: de 34 mellem 0—1 Td. Hrtk. er Huse og benævnes udtrykkelig som Huse. Ganske anderledes stiller Forholdet sig med Hensyn til Tvis Sogn med den helt gennemførte Særbosættelse: „det hele Sogn er fast af eens Beskaffenhed og bestaar af mere end 30 Eniste Vaaninger“, hedder det i Modelbogen for Sognet. Spredningen er paafaldende: der spores næppe nogen Tendens hos Ejendommene til at samle sig om Normaltyper. Gaarde og Huse glider her — gennem den i disse Egne hyppigt benyttede Betegnelse Boel — jævnt over i hinanden, og hvilke Ejendomme, der efter Samtidens Opfattelse har været betragtet som Gaarde og hvilke som Huse, kan i mange Tilfælde ikke afgøres, og denne Distinktion kan derfor ikke gennemføres uden ved at følge en bestemt, fastslaaet Grænse, saaledes som det er gjort i det følgende i Oversigten (S. 196) over det samlede Antal Gaarde og Antallet af øde Gaarde. For de i den anden Kolonne givne Tal er naturligvis fastholdt den samme Afgrænsning for „Gaard“ som for de i den første, kun med den

Forskel, at her er Hovedgaarde og Præstegaarde trukne fra, saa at Tallene er det nogenlunde rene Udtryk for Kategorien „Bøndergaarde“. Efter den af mig foretagne Opgørelse fandtes der i 1680'erne 731 Hovedgaarde og 853 Præstegaarde, tilsammen 1584 Ejendomme, som trukne fra det samlede Antal, 58148, giver Slutningstallet for hele Landet i anden Rubrik, nemlig 56564 Ejendomme. I Tallet for Præstegaarde er de saakaldte Annex-Præstegaarde ikke medregnede (332 ialt). Saadanne Annex-Præstegaarde var gennemgaaende ikke saa lidt mindre end de egentlige Præstegaarde, de var dertil saa godt som al Tid givne i Fæste og besades og dreves af Bønder; de maa saaledes, baade hvad Størrelsen og Brugsforholdet angaar nærmest betragtes som Bøndergaarde og er i denne Sammenhæng henregnede til disse.

Dernæst er der Udtrykket „øde“. I Kilder fra den Tid, hvorom der her er Tale, kan man finde Udtrykket øde Gaarde anvendt i mindst tre forskellige Betydninger:

1) øde Gaard = Gaard, som nok er besat, men ude af Drift.

2) øde Gaard = Gaard, som er ubesat, men nok i Drift.

3) øde Gaard = Gaard, som er ubesat og ude af Drift.

Fra samme Landsby, Frøslev i Stevns Herred, kan tages konkrete Exempler paa de nævnte tre Tilfælde. Bonden Peder Andersen „kan ikke pløje eller saa, men sidder dog i Gaarden, at Husene ej nedbrydes“. Gaarden er, som det ses, vel besat, men Jorden er ude af Drift: Peder Andersen sidder paa Gaarden, aabenbart for at passe paa, at Folk ikke skal stjæle Husene¹⁾.

¹⁾ Jvfr. min Artikel i „Statistiske Efterretninger“ for April 1911: En agrarhistorisk Vandring gennem Langeland mod Slutningen af det 17de Aarhundrede.

Laurids Pedersens Gaard er „øde, og Jens Pedersen paa Frøslev lader selv pløje noget af Jorden i den Mening Gaarden at faa besat“: Gaarden er ubesat, men Jorden ligger i alt Fald ikke helt ubenyttet hen, idet den delvis drives af Proprietæren selv, Ejeren af den siden nedlagte Hovedgaard Frøslevgaard. Det samme Arrangement var truffet med en anden øde Gaard i Byen. Af saadanne fandtes ikke mindre end 10 (Byen var en stor lev-By paa 34 Gaarde¹⁾), men de andre var øde og ubesatte, og Jens Pedersen „svarer selv til Contributionerne“. Disse Gaarde repræsenterede aabenbart den tredje Type: de, der var ubesatte og ude af Drift.

Det maa nu her fremhæves, at den første Gaard, Gaarden, som var besat, men ude af Drift, i Matriklen ikke noteres som „øde“, medens dette er Tilfældet med de andre nævnte Gaarde af 2- og 3-Typen. Det er desværre langt fra al Tid der gøres saa omhyggelig og nøje Rede for den Tilstand, hvori de enkelte øde Ejendomme befandt sig, men i det store og hele er der dog næppe Tvivl om, at den gennem de anførte Exempler illustrerede Fremgangsmaade er den almindeligt anvendte, og at Tallene for øde Gaarde i den meddelte Oversigt saaledes omfatter, først og fremmest ubesatte Gaarde, som var ude af Drift, og dernæst saadanne Gaarde, der vel var ubesatte, men hvis Jord paa en eller anden Maade alligevel holdtes i Drift — enten Forholdet nu var ordnet paa den Maade, at Gaardene dreves af „Proprietæren selv“ (hvad jo i Almindelighed maa antages at være et indirekte Udtryk

¹⁾ Vel op mod det dobbelte af det for sjællandske lev-Byer gennemsnitlige Antal Gaarde.

for, at de dreves af de nærmest boende hoveripligtige Bønder) eller var „givet“ i Brug til Bønder eller Husmænd i de Byer, hvori Ødegaardene laa, eller endelig at Byens Præst drev en (eller flere) af dem: et relativt hyppigt forekommende Tilfælde¹). Det er næsten ikke for meget sagt, at Præsterne løste noget af en paatrængende social Opgave i Tiden ved at hjælpe med ved Ødegaardsmarkernes Drift. Forholdet er maaske ikke saa paafaldende som det ved første Øjekast kunde synes, ti som Proprietærerne var interesserede i at faa de øde Gaarde drevne af Hensynet til Skatterne, saaledes var Præsterne det jo af Hensyn til Tienden. Alt i alt var det dog kun en ringe Del af de øde Gaarde, som faldt ind under den som Nr. 3 anførte Type. For det langt overvejende Flertals Vedkommende maa vi danne os den Forestilling, at i Egne med samlet Bebyggelse har disse Gaardes Agre ligget udyrket hen spredte ud over Aase og Vange paa de fælles Bymarker, medens de i Egne med spredt Bosættelse har ligget hen som større, sammenhængende tilgroede Arealer. — Til yderligere Belysning af den ved Optællingen benyttede Fremgangsmaade, skal endnu bemærkes, at de i ethvert Materiale forekommende „Tvivlstilfælde“ naturligvis heller ikke har manglet her, og den historiske Statistik er jo som Regel overfor disse ulige uheldigere stillet end den moderne, blandt andet af den Grund, at det af denne saa ofte benyttede Middel til Korrektion af Tallene: gennem Henvendelse til rette Vedkommende at udbede sig nærmere Oplysning, ikke

¹) I Grevinge Sogn, Ods Herred, Dragsholm Amt, drev Præsten to øde Gaarde og Degnen tre; det kunde ogsaa nok gøres nødig, ti af Sognets 113 Gaarde var de 20 øde (i 1662 de 25).

staar til Raadighed for hin. Som saadanne Tvivlstilfælde skal exempelvis anføres følgende:

N. N.	5 Tdr. Hrtk.	} 10 Tdr. Hrtk.
nok af en øde Gaard	5 Tdr. Hrtk.	

Tilfælde af denne Art er forstaaet saaledes, at den øde Gaard er bleven skyldsæt under den første, at der i Virkeligheden har fundet en endelig Nedlæggelse Sted af Ødegaarden som selvstændig Bedrift. Ved den sluttelige Skyldsætning optræder den ikke som selvstændig skyldsæt Ejendom, og den er derfor, i Henhold til den fastslaaede Definition, ikke medtaget som øde Gaard, og i Rubrikkerne 1 og 2 er Tilfældet behandlet som een Ejendom. Eller følgende: i Udbyneder By, Udbyneder Sogn, Gjerlev Herred under Dronningborg Amt, er 5 øde Gaarde (af 26); de tre „bruges af Proprietæren“ (Arensдорф, Overgaard), men om de resterende to hedder det: „de er af Husbonden samtlige Bymænd imellem delt, som og deraf kontribuerer“. Undersøger man disse to Gaarde nærmere, viser det sig, at de saavel i Markbogen som i Modelbogen og endelig i selve Matriklen opføres hver med sit Tilliggende i Marken og til Slut hver med sit Hartkorn som de øvrige Gaarde i Byen. Med andre Ord: de er, trods den benyttede Vending, helt igennem behandlede og betragtede som to selvstændige Ejendomme, vel altsaa ud fra den Forudsætning, at det trufne Arrangement med Driften af dem dog er tænkt som en midlertidig Ordning, og de er derfor medtagne i Tallene som to Gaarde. Endnu skal i denne Forbindelse blot bemærkes, at ved Siden af „øde“ Gaarde optræder — dog ikke i tilnærmelsesvis saa stort Antal — i det her benyttede Materiale ogsaa Gaarde, som er „lagt øde“, i Almindelighed med Tilføjelse af „under N. N. Gaard“.

Men Gaarden, der er lagt øde, betyder jo efter Tidens Sprogbrug noget helt andet end Gaarden, der er øde: det er den under en eller anden Hovedgaard nedlagte eller inddragne Bondebedrift¹⁾. Saadanne Ejendomme hører derfor ikke hjemme paa Kontoen øde Gaarde, men paa Kontoen nedlagte Gaarde, og er naturligvis ikke medtagne i omstaaende tabellariske Oversigt.

I denne er da for de enkelte Amter saavel som for de større Landsdele og hele Landet i første Rubrik givet Tallene for det samlede Antal af Gaarde, Gaard altsaa taget i den Betydning, hvorfor der foran er gjort Rede. Den anden Rubrik indeholder Tallene for Bøndergaarde, og i den følgende er meddelt de tilsvarende Tal for saadanne Gaarde, der i Matriklen stod noterede som øde. Endelig er beregnet (Rubrik 4), hvor stor en Procentdel disse øde Gaarde udgjorde af det hele Antal Bønderbrug paa mindst een Tønde Hartkorn. I „hele Landet“, hvormed Oversigten slutter, er ikke medregnet Bornholm, de blandede Distrikter syd for Ribe saalidt som de ved Grænsereguleringen i 1864 indlemmede Sogne, samt Ærø.

Hovedresultatet af denne samlede Opgørelse over Ødegodset her i Landet paa den store Landmaalings Tid i 1680'erne, er da, som det vil ses, dette, at af samtlige 56564 Bøndergaarde var 2694 øde, svarende til 4.8 pCt. af Totaltallet (4.6 pCt. af det samlede Antal Gaarde). Gaar man fra disse Tal for hele Landet til de tilsvarende for dettes Hoveddele, Øerne og Jylland, finder man fremdeles, at af Øernes c. 28000 Bøndergaarde var godt 1400 øde, og af Jyllands ligeledes rundt

¹⁾ Jvfr. D. L. 5—10—48: Ingen Landsbyer eller Bøndergaarde maa ødelægges for at forbedre Sædegaarders Avling med.

regnet 28000 Ejendomme var et noget mindre Antal øde, nemlig 1267, svarende til henholdsvis 5.0 og 4.5 pCt. af det samlede Antal Gaarde paa den Tid i de to Landsdele. Det tør altsaa ganske vist betragtes som fastslaaet, at Ødegaardene, saavel absolut set som relativt, var mindre hyppigt forekommende i Jylland end paa Øerne, men paa den anden Side kan det ingenlunde paastaas, at Modsætningen mellem dem paa dette Punkt er i Øjne faldende stor, mindre i Øjne faldende

Almindelig Oversigt over Antallet af øde Gaarde i 1680^{crne}.

Amter	Gaarde		deraf øde	
	samlet Antal	Bøndergaarde (Rubr. 1 ÷ Hoved- og Præstegd.)	Antal	i pCt. af Bøndergaarde (Rubr. 2)
	1	2	3	4
København.....	1251	1218	19	1.6
Frederiksborg	865	850	22	2.6
Kronborg	699	688	11	1.6
Roskilde.....	1532	1480	60	4.0
Jægerspris	425	422	16	3.8
Ringsted.....	779	761	56	7.4
Sorø.....	440	431	5	1.2
Antvorskov	934	915	40	4.4
Korsør	1070	1040	57	5.5
Kalundborg ¹⁾	1104	1083	88	8.1
Dragsholm	886	871	128	14.7
Sæbygaard.....	634	617	83	13.5
Holbæk	1380	1338	92	6.9
Tryggevælde	1606	1564	96	6.1
Vordingborg ²⁾	2589	2532	107	4.2
Sjælland.....	16194	15810	880	5.6

¹⁾ med Samsø; paa Samsø 1 øde Gaard.

²⁾ med Møen; paa Møen 51 øde Gaarde.

end man maaske paa Forhaand havde været tilbøjelig til at vente. Saaledes synes Forholdet faktisk at have været. De Tidens sociale Tryk fandt ligesom sit mest tilspidsede Udtryk i Ødegaardene, og naar disses Antal ikke har været mere forskelligt i Landets to Hoveddele end Tilfældet synes at have været, kan det ikke nægtes, at de konstaterede og beregnede Tal giver et ikke uvigtigt Fingerpeg i Retning af, at de Aarsager, som har ligget bag dette for de Tider saa ejendommelige sociale Fænomen, ikke har været blot lokalt bestemte, men at de tillige har været af en mere almindelig Karakter, og at de i deres Sammenspil ikke, under eet set, har gjort sig gældende med væsentlig forskellig Styrke i Egnene øst og i Egnene vest for Lille Belt.

Mellem de større Øer under eet betragtet viser sig ret udprægede Forskelligheder i Henseende til Omfanget af Ødegods. Paa Lolland-Falster fandtes af 4711 Bøndergaarde 287 øde. Dette er omtrent det samme Antal som det, der fandtes paa Fyn med 7777 Bøndergaarde, og Ødegaardsprocenten, som for det nuværende Maribo Amt var 6, var saaledes for Fyn kun godt halv saa stor, nemlig 3.4, medens Sjælland som Helhed ligger mellem de nævnte Landsdele, dog med sine 5.6 pCt. af Gaardene øde betydelig nærmere Lolland-Falster end Fyn. Det er ikke uden Interesse at gaa noget yderligere i Detailler og sondre Langeland ud fra Fyn, og Falster fra Lolland-Falster. Paa Lolland alene var der 3154 Gaarde, hvoraf 113 øde eller 3.6 pCt., medens den tilsvarende Ødegaardsprocent for Falster alene var 11.2. Skiller man paa denne Maade Langeland ud fra Fyn, finder man, at af denne Ø's 7041 Ejendomme var 183 øde eller 2.6 pCt., medens det paa Langeland var Tilfældet med ikke mindre

end 10.5 pCt.¹⁾. Det fremgaar saaledes af denne yderligere Deling af Materialet, at Fyn udmærkede sig ved en i Forhold til de øvrige Øer meget lav Ødegaardsprocent, og at denne her var lavere end for nogen anden større Landsdel under eet betragtet²⁾. Medens Øernes Ødegaardsprocent, som anført, gennemsnillig taget var noget højere end Jyllands, var Fyns ned mod Halvdelen af den for samtlige jyske Amter beregnede.

Til Slutning skal endnu gøres opmærksom paa et Par Iagttagelser vedrørende Oversigtens Tal, Iagttagelser, som ikke er uden en vis, man kunde maaske sige socialpolitisk Interesse.

Foretager man en Omfordeling af Tallene, idet Lolland-Falster og Sjælland betragtes som et samlet Omraade for sig i Modsætning til Fyn-Jylland, for hvilke Tallene ligeledes sammendrages, faar man følgende Resultat:

	Gaarde ialt	deraf øde	pCt.
Lolland-Falster og Sjælland ...	20521	1167	5.7
Fyn-Jylland	36043	1527	4.2

Nu falder Lolland-Falster-Sjælland, som bekendt, sammen med det Omraade, inden for hvilket det gamle

¹⁾ Vilh. Lütken: Langelands Historie p. 318 beregner Ødegaardsprocenten paa Langeland til 8½ pCt.; men dette kan ligge i en forskellig Betydning af Ordet „Gaard“.

²⁾ Kfr. hermed Prof. Edv. Holm: Danmark-Norges indre Historie 1660-1720 II, p. 287 og 303. De her meddelte Tal stemmer godt med de der fremdragne Træk af relativt gode Forhold især paa Fyn. I det store og hele har jeg en Følelse af, at man paa Grundlag af Prof. Holms Skildringer vilde danne sig et lidt mørkere Totalbillede end det, der svarer til nærværende samlede Opgørelse for hele Landet, for saa vidt angaar Ødegodset, men dette er jo kun et enkelt og meget specielt Træk

personlige Ufrihedsbaand (Vornedskabet) hvilede paa Bondestanden, medens Fyn-Jylland i Modsætning hertil er Landomraadet, inden for hvilket dette ældre Stavnsbaand ikke gjaldt. Ødegaardsprocenten viser sig nu ret betydeligt højere for hine Landsdele end for disse, og for saa vidt man af Tallene vilde drage nogen praktisk-politisk Slutning — det er jo nu noget post festum! — maatte den i hvert Fald nærmest gaa i modsat Retning af den, hvori konservative Statsmænd i Datiden bevægede sig, naar de paastod, at Ufriheden var en Nødvendighed, da Bønderne uden den vilde forlade deres Stavne, og at Proprietæerne ellers ikke vilde kunne faa deres Godser besatte. Rent faktisk var Forholdet, efter den her foretagne Opgørelse, jo dette, at Ødegaardsprocenten var højere inden for Vornedskabets Omraade end uden for dette.

De store Afhændelser af Domænerne efter Svenskekri- gen er velkendte; det var jo i de nærmeste Aar efter denne, at den danske Regering fandt det nødvendigt og hensigts- mæssigt at kaste dansk Jord og danske Bønder i Grams til en hel Skare af halv- eller hel-udenlandske Spekulanter og Pengematadorer — som det motiveredes i en Skatkam- merindstilling denne vigtige Sag vedrørende: dels af finan- sielle Grunde, dels for at faa afsides, fordærvet og for- armet Gods i bedre Stand og Skik, „naar det af rige og erfarne Købmænd ret blev indrettet og taget udi Agt“¹⁾. Der skabtes en ny, „moderne“, om man vil: mere kapi- talistisk Type af Storgrundbesiddere, hvis store Kapitaler nu anbragtes i Jordegods, først og fremmest af Forret- ningshensyn. Som det fremgaar af den oven for citerede

¹⁾ Meidell: To Pengematadorer i Danmark i det 17de Aarh. (Museum 1894 II).

Indstilling ser det ud til, at Regeringen søgte Retfærdiggørelse for den Politik, den slog ind paa, dels i Finansnøden og dels i den, maaske, velmente Tanke, at opbjælpe Godserne ved at lade dem komme paa kapitalstærke Hænder. Det var en Praxis, der som Finansoperation i visse Tilfælde kan vise sig brugbar for en Stat, der er i øjeblikkelig Pengeforlegenhed, men som social- og agrarpolitisk al Tid har ført til Skuffelser og til forøget Tryk for de Jordens Dyrkere, de egentlige Producenter, som kom i Afhængighedsforhold til en saadan rig, mere kapitalistisk Type af Jordejere. — Det er nu et ejendommeligt Træk ved Tallene for Ødegodset, som giver Anledning til disse noget fjærnere liggende almindelige Bemærkninger, og som gør, at disse ikke er saa helt uden Forbindelse med Æmnet, som det maaske umiddelbart kunde synes. Det kan nemlig ikke nægtes, at Ødegaardsprocenten udviser en Tendens til at gaa op mod sin Maximumsgrænse just i saadanne Egne af Landet, hvor Kronen lod Domænerne komme sig af Hænde i større samlede Komplexer, og hvor den nye Type af Storgrundbesiddere fortrinsvis havde hjemme. For Sjællands Vedkommende er de nordvestlige Egne, Kalundborg, Dragsholm og Sæbygaards Amter stærkt i Øjne faldende ved deres relativt store Antal af øde Gaarde, et større Antal end inden for noget andet Omraade af lige Størrelse. Her i disse Egne, hvor Mænd som Gabriel Marselis og Rentemesteren Henrik Müller, vel Tidens største Spekulant, havde faaet sig udlagt saa vidtstrakte Jordbesiddelser, her træffer man i det hele de mest afrakkede Strøg i hele Landet¹⁾. For Jylland kan man gøre lignende

¹⁾ Om Marselis som Godsadministrator se H. J. Paludan: Beskrivelse over Møen I, p. 379.

lagttagelser med Hensyn ogsaa til dettes nordvestlige Egne, Egnene oppe i Dueholm og Vestervig Amter (Baltzer Bernt, Marselis, Poul Klingenberg), og paa det dronningborg'ske Gods ved Randers, der kom i Hænderne paa hamburger Familien Spreckelsen¹⁾. Pladsen her tillader ikke at gaa dybere ind paa Enkeltheder; det skal kun i forbigaaende bemærkes, at hvis man inden for Dronningborg Amt foretager en Deling, og grupperer Godset i det spreckelsen'ske Gods, Selvejrbøndergodset²⁾ og andet Gods i Amtet, faar man henholdsvis Ødegaardsprocenterne 13.6, 2.9 og 7.4, saa at denne Procent for de Ejendomme, der i Matriklen anføres som tilhørende Peter v. Spreckelsen, kom meget nær op mod den, der konstateredes som gældende for de „rige og erfarne Købmænd's“ Godser oppe i det nordvestlige Sjælland.

Imidlertid er det endnu uklart, hvilken Betydning der virkelig kan tillægges de anførte relativt høje Forholdstal. Det vilde jo nemlig være urigtigt at paastaa, at det store Antal øde Gaarde f. Ex. i Kalundborg, Dragsholm og Sæbygaard Amter var fremkommen efter Afhændelsen af Godserne fra Kronen — ogsaa disse Egne var haardt medtagne af Krigen og meget ødelagte. For at komme Spørgsmaalet lidt nærmere ind paa Livet er der i omstaaende Tabel (S. 203) givet en Oversigt over Antallet af øde Gaarde efter Matriklen af 1664 — for saa vidt

¹⁾ Den, der skriver dette, er født paa det tidligere spreckelsen'ske Gods. Endnu i min Barndom levede Peter v. Spreckelsens Navn — for ikke at tale om hans onde Husholderske, Bodil Steens — gennem Folketraditionen i et daarligt Minde; „Spreckelsen“ benyttedes undertiden, ofte ikke uden Held, som Skræmsel over for Drengene, der ikke var, som de burde være.

²⁾ Det drejer sig kun om 70—80 Gaarde, hvoraf 2 var øde.

denne endnu er bevaret i Matrikelarkivet, og for saa vidt de endnu bevarede Protokoller overhovedet indeholder Oplysninger om Antallet af øde Gaarde, hvilket navnlig ofte ikke var Tilfældet for Jyllands Vedkommende, ligesom det ogsaa var for denne Landsdels Vedkommende, at de fleste manglede. Her er derfor kun medtaget Riberhus Amt, for hvilket de her hen hørende Oplysninger var usædvanlig gode. Naar Matriklen for et Amt eller Dele af et Amt ikke indeholdt Oplysninger om øde Gaarde, benyttes den altsaa ikke, idet dette jo sikkert nok ikke be- roede paa, at saadanne ikke fandtes, men paa at de ikke var noterede. For Møen fandtes saaledes ingen øde Gaarde, medens Paludan i sin Beskrivelse over Øen siger, at „mangfoldige“ Gaarde var øde. Naturligvis er Møen saa ogsaa udeladt i Tallene for 1680'erne. Dette er gennemført overalt, og Tallene for de to Aar skulde saaledes være nogenlunde korresponderende.

	øde Gaarde		naar Antallet i 1662 sættes = 100, var det i 1682:
	1662	1682	
Kalundborg, Dragsholm, Sæby- gaard Amter	374	299	80
Det øvrige Sjælland	740	367	50
Sjælland	1114	666	64
Fyn	594	165	28
Langeland	120	77	64
Fynske Amter	714	242	34
Lolland	359	109	30
Falster	201	174	86
Lolland-Falster	560	383	68
Tils. Øerne	2388	1291	55
Riberhus	298	79	27

Det er saaledes klart, at Antallet af øde Gaarde i 1680^{erne} var langt mindre, end det havde været i de nærmeste Aar efter Krigen. Paa Øerne var det kun henimod Halvdelen af, hvad det havde været 20 Aar tidligere. Et andet Træk af betydelig Interesse er dette, at de Egne, der i Følge Hovedtabellen udviste særlig høje Ødegaardsprocenter, falder sammen med dem, der i ovenstaaende Oversigt viser den ringeste Regenerationsevne gennem de mellem de to Opgørelser liggende Aar. I Kalundborg, Dragsholm og Sæbygaard Amter var Antallet i 1682 endnu 80, naar det i 1662 sættes = 100, og var saaledes kun gaaet 20 pCt. tilbage, medens Regenerationsprocenten for det øvrige Sjælland var 50. Det samme gaar for de fynske Øers Vedkommende igen i Forholdet mellem Fyn og Langeland, hvor de tilsvarende Tal var 28 og 64, medens de for Lolland og Falster var 30 og 86. Fyns Ødegaardsprocent var som foran fremhævet i 1682 den laveste i Landet — ikke fordi denne Ø havde været mindre hjemsøgt af Krigens Ulykker end andre Egne¹⁾, men fordi den har haft en stærkere eller hurtigere Fornyelsesevne. Omvendt med Hensyn til de af de rige og erfarne Købmænd administrerede Godser i Nordvest-Sjælland: det store Antal øde Gaarde var ganske vist ikke kommen frem, efter at de havde faaet Godserne overdragne, men de forholdsvis høje Tal i 1682 bero paa, at disse Godskomplekser har udvist en exceptionel ringe Fornyelsesevne gennem de siden Krigen forløbne Aar. De her til Slutning paaviste Forskelligheder mellem Landets forskellige Egne

¹⁾ S. Jørgensen: Den fynske Landbostand 1657—60. Hist. Tidsskr. IV R. 5 B.

viser tydeligt nok hen paa, at Ødegaardene ikke alene har været et Produkt af mere alment virkende Forhold i Tiden, men at ogsaa mere lokalt virkende og lokalt bestemte Aarsager har været medbestemmende. —

Det er sikkert nok, at der i de ca. 20 Aar, som ligger mellem de to Matriklers Oplysninger, har fundet en meget betydelig Nedgang Sted i Antallet af øde Gaarde, og at Tallet for disse i 1682 var „lavt“ d. v. s. i Sammenligning med, hvad Tilfældet havde været under helt exceptionelle Forhold i en ikke fjærn Fortid. Alligevel er det jo et mørkt Billede, Tallene tegner for os, et Billede med mørke Træk, vi ikke kender gennem personlig Iagttagelse eller Oplevelse, og som ikke har været kendte her i Landet siden Landbrugskrisens Tider i 1820'erne. Og dog maa det ikke glemmes, hvorledes der i Kilderne fra den Tid, hvorom der her er Tale, ved Siden af de øde Gaarde findes mange, der karakteriseres som „forarmet“ eller „ganske forarmet“ eller „besat med Armod“ o. s. v. Ødegaardene var kun det sidste, afsluttende Trin, det mest tilspidsede Udtryk for de Tidens store sociale Spørgsmaal.
